

**International Multidisciplinary
Research Journal**

*Indian Streams
Research Journal*

Executive Editor
Ashok Yakkaldevi

Editor-in-Chief
H.N.Jagtap

Indian Streams Research Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial board. Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

Regional Editor

Dr. T. Manichander

Mr. Dikonda Govardhan Krushanahari
Professor and Researcher ,
Rayat shikshan sanstha's, Rajarshi Chhatrapati Shahu College, Kolhapur.

International Advisory Board

Kamani Perera
Regional Center For Strategic Studies, Sri Lanka

Janaki Sinnasamy
Librarian, University of Malaya

Romona Mihaila
Spiru Haret University, Romania

Delia Serbescu
Spiru Haret University, Bucharest, Romania

Anurag Misra
DBS College, Kanpur

Titus PopPhD, Partium Christian University, Oradea,Romania

Mohammad Hailat
Dept. of Mathematical Sciences,
University of South Carolina Aiken

Abdullah Sabbagh
Engineering Studies, Sydney

Ecaterina Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest

Loredana Bosca
Spiru Haret University, Romania

Fabricio Moraes de Almeida
Federal University of Rondonia, Brazil

George - Calin SERITAN
Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences Al. I. Cuza University, Iasi

Hasan Baktir
English Language and Literature Department, Kayseri

Ghayoor Abbas Chotana
Dept of Chemistry, Lahore University of Management Sciences[PK]

Anna Maria Constantinovici
AL. I. Cuza University, Romania

Ilie Pintea,
Spiru Haret University, Romania

Xiaohua Yang
PhD, USA

.....More

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade
ASP College Devrukhs, Ratnagiri, MS India Ex - VC. Solapur University, Solapur

R. R. Patil
Head Geology Department Solapur University,Solapur

Rama Bhosale
Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel

Salve R. N.
Department of Sociology, Shivaji University,Kolhapur

Govind P. Shinde
Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai

Chakane Sanjay Dnyaneshwar Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune

Awadhesh Kumar Shirotriya
Secretary, Play India Play, Meerut(U.P.)

Iresh Swami
Ex - VC. Solapur University, Solapur

N.S. Dhaygude
Ex. Prin. Dayanand College, Solapur

Narendra Kadu
Jt. Director Higher Education, Pune

K. M. Bhandarkar
Praful Patel College of Education, Gondia

Sonal Singh
Vikram University, Ujjain

G. P. Patankar
S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka

Maj. S. Bakhtiar Choudhary
Director, Hyderabad AP India.

S. Parvathi Devi
Ph.D.-University of Allahabad

Sonal Singh,
Vikram University, Ujjain

Rajendra Shendge
Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur

R. R. Yalikar
Director Management Institute, Solapur

Umesh Rajderkar
Head Humanities & Social Science YCMOU,Nashik

S. R. Pandya
Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai

Alka Darshan Shrivastava
Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar

Rahul Shriram Sudke
Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore

S.KANNAN
Annamalai University,TN

Satish Kumar Kalhotra
Maulana Azad National Urdu University

अहिराणी लोकगीतातील शृंगारगिते

प्राचार्या डॉ. वैशाली सू. रोकडे

का.व.ना.नाईक शि.प्र.संस्कृते.

कला व वाणिज्य महाविद्यालय, दिल्ली नि. नाशिक.

प्रस्तावना:

अहिराणी ही वोलीभाषा प्रामुख्याने खान्देशात वोलली जाते. अहिराणी वोली भाषेची एक वेगानी धाटणी आहे. म्हणून महाराष्ट्रात व्यक्ती कुठेही गेली तरी अहिराणी भाषीक म्हणून लगेच ओळखली जाते. आणि हीच अहिराणी भाषेची विशिष्ट ओळख आहे असे म्हणावेसे वाटते.

अहिराणी सोपी, सहज प्रवाही आणि गेयतापूर्ण आहे. माझा जन्म खान्देशातला मी खान्देशी माझे गांव तापी काठाचे रांजाणे हल्ली मुक्काम दोंडाईचा ता. शिंदेखेडा जि. थुळे. घरात अहिराणीचे सामाज्य शिक्षण मात्र मराठीतून... . पदवी व पदव्युत्तर पदवी एम. ए. (मराठी) भाषा घेउन केले. 1992 साली विद्या विकास मंडळ साकी जि. थुळे येथे व्याख्याता (मराठी) म्हणून सेवा केली. पुढे एम. फिल व पीएच. डी. पदवी मिळविले. सध्या वरीष्ट महाविद्यालयात प्राचार्य म्हणून सेवा करीत आहे. अहिराणी विषयीचा स्नेहभाव अर्हमनात तसाच जपून ठेवलाय. जेव्हाजेव्हा अहिराणी साहित्य वाचते तेव्हा आनंदाची सीपा पार होते. लहानपणापासून आजीच्या तोंडून खूप गाणी ऐकली. आजीच्या तोंडून गाणी आणि मायच्या (आईच्या) तोंडून म्हणी एकायला मिळायच्या नव्हे दैनंदिन वोलीच ती असायची. आजीला गाणी म्हणता येतात म्हणून गावात तिला सारे वोलवायचत. आजीवरोवर मीही काही वेला तिच्यासोबत जायची. तेव्हा आजीचा गोड गळा (आवाज) आणि नृत्य पाहून मी थकीत व्यायाची. तिला येत असलेली अहिराणीतील काही लोकगीते शृंगारगीते यांचे विवेचन येथे कारावे से वाटते. अहिराणीच्या उत्पत्तीविषयी श्री केशव पांड्ये यांनी इ.स. 1931 मध्ये हेमांदी उर्फ

हेमांदपंत हा ग्रंथ ठाणे प्रकाशित केला. यात त्यांचे स्पष्ट मत आहे की मराठी च्या आधी अहिराणीची निर्मिती आहे. “ खान्देशात अभिराणी उर्फ अहिराणी भाषा शके 200 च्या सुमारास म्हणजे मराठीच्याही पूर्वी निर्माण झाली . ” १

अहिराणीतील लग्नाच्या गीतांमध्ये शृंगारस आतपोत भरलेला आहे. साहित्यात शृंगाररसाला रसांचा राजा म्हणजे ‘रसराज’ झटले आहे. मराठी लोकगीतात शृंगार वर्णन फारसे आढळत नाहीत. लग्नाच्या प्रसंगी त्रिया एकमेकांची थट्टामकरी करून आनंद लुटतात. ‘तेलन पाडणे’ आणि ‘पोंखणे’ हे लग्नाचे कार्यक्रम आहेत. लग्न मंडपात एखादी स्त्री पुरुषाचा पोशाऱ्यकरून येते

व ती सर्व त्रियांना छेडते त्यातून हाश्य विनोद निर्माण होतो. विहिणी थट्टा केली जाते व विहिणीला संवाधून “ रंगीला आर्ये तेरे पास... पलंगावर चाल लाडी काठे पर्यी जास” २

वरची ओळ विन्दीत तर खालची ओळ अहिराणीत आहे. लग्नाच्या दुसर्या दिवशी ‘ हळद फेडणे ’ हा कार्यक्रम असतो. यावेळी शृंगारगीते गायिली जातात.

“ नवरा नवरी ग कश्या

न्हाती....
नवरा नवरीले बलाईतो
मखमलीचा इडा मुखी देतो...
लाडलाडी मुंदी जोये ...

लाडलाडी पानीमा खेये...” ३

अंगणातील मंडपात नवरा मुलगा आणि नवरी मुलगी ला आंघोळ घातली जाते. या कार्यक्रमाला ‘हळद फेडणे’ असे म्हणतात. या कार्यक्रमात नवरी नवरयाला पाच तांच्या पाणी घालून आंघोळ घालते. तसेच नवरी मुलगी नवरया मुलाला पाच तांच्या पाणी डोकयावर घालून आंघोळ घालते.

“ नवरा नवरी गर कश्या
न्हाती...”

तेच पाणी ग बने जाती
मने पाणी ग मोर पीती...”

दारी आला ग तुझा कांत...” ४

वांत्री लावून वर वधू आंघोळ करतात. नंतर एकमेकांना पाण्याच्या

गुळण्या खोवरे वारीक चाऊन खोवराच्या गुळण्या टाकतात. हे

संपूर्णदृश्य अत्यंत मनोहरी असते. ज्यांचे थट्टामकरीचे नाते असते ते

एकमेकांवर पाण्याच्या गुळण्या टाकतात. आणि अशा पद्धतीने नवरा

-नवरीला आंघोळ घातली जाते.

प्रेम उद्युक करणारे असते. खालील रति शृंगाराचे चांगले उदाहरण आहे.

“ बाचीक पीठनी भाकर जास

साधुले

अरतुरीपासून महिमा चढस

पुरुषते” ५

अस्तुरी म्हणजे स्त्री आणि स्त्रीमुळे पुरुष प्रेम करण्यास प्रदयुक्त होतो. वरील ओवीत भाकीच्या पीठाची उपमा देउन स्त्री शृंगाराचे महात्य कथन केले आहे. याविषयी डॉ. वापुराव देसाई असे म्हणतात. “ अहिराणी लोकगीतातील ‘गत’ हा शृंगाराच स्थायी भाव दिसून येतो. यात नायक नायिकांचे नखें सजावट वैगेरे सर्व येते. गतिभावाचा व्याभिचारी भावाशी संयोग झाला तर तो शृंगार होतो. नायक नायिकेचे मिलन संभोग शरीरस्वर्ग चुंबन वैगेरे म्हणजे शृंगार होय. अर्थात अहिराणी तील शृंगारात सौंदर्य संयम मर्यादा प्रकार्षने आढळून येते. अहिराणीतील विपुल ओव्यांग्यून आपणास शृंगाररस पाहण्यास मिळेल.” ६

खान्देशात कानवाई वसविल्या जातात. मोठया भक्तीभावाने उत्सव साजरा केला जातो. या उत्सवात गायिली जाणारी गाणी देविल शृंगार रस प्रकट करणारी आहेत.

“ न्हाऊन धुळन केला शिनगार कनोड रसत्या ने चाले सुकुमार ||

कानोड कन्हेट ला ओवाली
कन्हेट गेला कानोडच्या रंगमहाली
||

दारफुलांच्या पंख्याने वारा घाली
कडी उघळूनी गेली रंगमहाली
शेज फुलांची शितल केली ५५
हाती पाण्याची झाली घेतली
पाच पानांचा विडा केला
लवंग सुपारी वेलदोडे द्याला
मुखी पानाचा विडा रंगला.” ७

कानोड (राधा) कन्हेट (शीकण्ण) ची

राणी आहे. वरील ओवीत रंगमहालातील

नाजुक हालचाली मोजक्या शव्वात

टिपलेल्या आहेत. मीलनाचा प्रसंग असूनही

भडकपणा अजिवात नाही. यात संयम

सौंदर्य प्रेम प्रेमाचा उल्कटता सहज व्यक्त होते . जसे... .

“ करतुरीना वास मना मिरीते....
राम मंदिरी भेटी उनु देवले....” ||

या ओवीतील स्त्री नायिकेने गंध पावडर सुगंध अशा कुठलाच भौतिक शृंगार केला नमूनही तिच्या साडीच्या मिरीला मात्र नुकताच पतीवरोवर झालेल्या मिलनाचा कामाचा सुगंध दरबळतोय... . या शृंगार गीताविषयी प्रा . डॉ . उषा सावंत म्हणतात . “ हेच खेर असल काव्यांचे अभिजात काव्यांचे खालिदासाच्या ज्ञानेश्वराच्या किंवा शेक्सपियरच्या प्रतिमेच्या तोडीच्या या ओली आहेत . या अनाम प्रतिभाशाली कवयित्रीच्या हा प्रतिभेचा उत्सव चार भिंतीतच वंदिस्त होता . काव्याच्या या देखण्या उत्सवाचा रसानंद सारया रसिकांपर्वत पोहचवावा या उद्देशाने हा शोधप्रवंथ लिहिला गेला . ”³

अहिराणीतील शृंगारातील भावनाटय कसे निवेदित केलेय ते वघूया... .

“ पितीयी पलंग चढाउतराले पायरी
भरतारन सुख मयना सांगस माहेरी....
लंबालंबा बाल मना पलंगना खाले
चतुर भरतार मना उशाखाले घाले....
नजीकीथीन दखू मना रामनी नवती....(तारूण्य)
नवलाख मोती मना कुंकू भोवती....” ||

पितीयी पलंगाचे वर्णन ही स्त्री नायिका करतेय की पितीयी पलंगाला चढण्या उत्तरण्यासाठी पायरी आहे . पलंग चढायला तिला त्रास झालेला नाही . स्वत च्या केसांचे वर्णन ती करीते अणि जेव्हा ती पलंगावर झोपते तेव्हा तिचे लांवसडक केस पलंगायाली पडतात तेव्हा पती नायक तिचे केस हळूच अलगदरित्या उचलून उशीच्या खाली व्यवस्थित ठेवतो . म्हणून ही नायिका आपल्या पतीला (चतुर भरतार) म्हणतेय . या ओवीगीतावददल डॉ . ना . गो . नांदापूरकर म्हणतात “ ओवी ही तीन पदांची प्रासयक्त रचना असते . तिन्ही चरणांच्या शेवटी यमक असतो . चौथे चरण पुन्हापुन्हा धोक्कून म्हणायचा असतो . वहुदा चौथ्या चरणात नातेवाईक असतो . ”⁴

तसेच ओवीगीताविषयी पुढिल मत ही अभ्यासण्याजागे आहे .

“ ज्या वाड .स्यायांनी आपला आत्मा ओतला ते वाड .स्य म्हणजे ओवी . जात्यावर दलतांना झोपवितांना झोके घेतांना द्विष्म खेळतांना फुगडी खेळतांना या ओव्या सहजतेने रचल्या गेल्या . या ओव्यातील सहदयता अपूर्व आहे . ”⁵

खान्देशी स्त्रीने ओवी हड्डून गायिली आहे . उल्कट भावस्थिती हा गीताचा स्थायीभाव आहे . गीताचे वैशिष्ट्ये गीतकाव्यात सांगितले गेले आहे .

“ The term song is applied to an immense poetic and musical domennseit refers to any short poem whether lyrical narrative or ceflective set to music . ”⁶

भावान्ये खरुपात व्यक्त होणे हा गीताचा मूल्यधर्म आहे . कवितेला दिलेली चाल ही गेयता आहे तर गीतातील गेयता ही आंतरीक स्वरूपाची आहे .

खान्देशातील अहिराणी शृंगार गीते ही अक्षरलेण्यांचा खजाना आहे . या खजान्याची महिला मराठी वाचक व अभ्यासक याच्या पर्यंत नेण्याचा हा लहानसा प्रयत्न आहे . निश्चित हा संशोधनाचा आगालोवेळा विषय होईल . आणि अहिराणी भाषेतील सहित्य मोठ्या प्रमाणावर लिहिले जाईल याची खात्री आहे .

संदर्भ

- 1) श्री केशव पाण्ये ‘हेमांद्री उर्फ हेमांडपंत’ प्रकाशन 1931 ठाणे पृ . क . 357
- 2) डॉ . वापुराव देसाई ‘अहिराणी लोकवाड .स्याचा इतिहास’ मधुराज पविलिकेशन पुणे प्र . आ . पृ . क . 84
- 3) प्रा . डॉ . उषा सावंत ‘खान्देशातील स्त्रीगीते’ प्रतिमा प्रकाशन पुणे प्र . आ . पृ . क . 221
- 4) ढेरे ग . ची . साने गुरुजी ‘स्त्री जीवन प्रस्तावना’ पृ . 15
- 5) पगार स . नी . ‘खान्देशातील ग्रामदैवते आणि लोकगीते’ का . स . वाणी अध्ययन संस्था धुळे 1992 पृ . 10
- 6) दावतर वसंत संपादक ‘गीतकाव्य’ आलोचना प्रकाशन मुंबई . पृ . 96

प्राचार्या डॉ . वैशाली सू . चोकडे
का . व . ना . नाईक शि . प्र . संस्थेचे .
कला व वाणिज्य महाविद्यालय , दिलोदी जि . नाशिक .

Publish Research Article International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper,Summary of Research Project,Theses,Books and Book Review for publication,you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed,India

- ★ International Scientific Journal Consortium
- ★ OPEN J-GATE

Associated and Indexed,USA

- Google Scholar
- EBSCO
- DOAJ
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Databse
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database
- Directory Of Research Journal Indexing